

Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky

OSMÁ PŘEDNÁŠKA

Srovnání procesů zapomínání a rozpomínání s procesy usínání a procitání na příkladu spánkových poruch. Děj rozpomínání. Výchova paměti a vůle působením na návyky, Posilování paměti probouzením intenzivního zájmu. Pochopení lidské přirozenosti jednak členěním, jednak sledováním jednoty. Dvanáct smyslů. Smysl pro já a rozdíl mezi vnímáním cizího já (děj poznávací) a vlastního já (děj volní). Smysl myšlenkový. Členění dvanácti smyslů na volní (hmat, smysl životní, pohybový a smysl rovnováhy), citové chuť, zrak, smysl tepelný) a poznávací (smysl pro já, smysl myšlenkový, sluch, smysl pro řeč). Rozkládání světa dvanácti smysly, spojování úsudkem. Postihování prostřednictvím stavů vědomí (bdění, snění, spánek), postihování duše prostřednictvím životních stavů (sympatie, antipatie), postihování těla tvarovými stavy (např. koule, i linie).

STUTTGART, 29. SRPNA 1919

Viděli jsme včera, že něco takového jako paměť, schopnost rozpomínání, můžeme pochopit jenom tehdy, uvedeme-li to do vztahu k dějům, které jsou – řekněme – pro zevní pozorování průhlednější: ke spánku a k bdění. Z toho vyrozumíte, že musí být naší pedagogickou snahou, abychom to, co je méně známé, stále více spojovali s něčím známějším i tehdy, když si chceme tvořit ideje o věcech duchovních. Mohli byste namítnout: No dobře, ale spánek a bdění přece jsou vlastně pro nás ještě temnější než rozpomínání se a zapomínání, a tak pro ujasnění vzpomínky a zapomínání mnoho nezískáme, když k nim přibereme spánek a bdění. - A přece platí: Kdo pečlivě pozoruje, co všechno člověk ztrácí, když má narušený spánek, může z toho načerpat poznání o tom, co se jakoby rušivě staví do celého lidského duševního života, není-li zapomínání uvedeno do správného poměru k rozpomínání. Ze zevního života víme, že přece potřebujeme notně dlouhý spánek, nemá-li vědomí vlastního já v nás stále více slábnout, nemá-li nabývat charakteru, který by se dal označit tak, že já se vlivem narušeného spánku příliš silně odevzdává dojmům zevního světa, všemu možnému, co přistupuje k našemu já ze zevnějšíku. Už při poměrně nepatrném narušení spánku nebo, lépe řečeno, při nespavosti si můžete všimnout, že to je tak. Předpokládejme, že jste jednu noc špatně spali. Myslím to tak, že jste nespali špatně proto, že jste byli jednou obzvláště pilní a že jste použili noci k práci, pak by se věc měla poněkud jinak. Ale předpokládejme, že jste byli rušeni ve spánku nějakým tělesným stavem, nebo přítomností komárů - zkrátka něčím, co ovlivňuje duši spíše ze zevnějšíka. V tom případě zjistíte, že třeba už příští den se vás věci, které budou na vás působit, budou dotýkat nepříjemněji, než by se vás dotýkaly jindy. Stali jste se tím ve svém já do jisté míry citlivějšími.

Tak tomu je také, když do našeho duševního života nesprávně zasahuje zapomínání a vzpomínka. Avšak kdy je tomu tak? Tehdy, když nemůžeme řídit své zapomínání a rozpomínání podle své vůle. Je velmi mnoho lidí - všimněte si toho, tato vloha se projevuje už i v raném dětství kteří po celý život více méně klimbají. Něco vnějšího na ně zapůsobí; odevzdávají se takovým dojmům, jenže nesledují tyto dojmy pozorně, nýbrž nechávají je se kolem sebe jen míhat; svým já se jaksí řádně se svými dojmy nespojují. Potom však, když se neoddávali správně zevnímu životu, také zase klimbají, když v nich začnou volně vystupovat představy. Při té nebo oné pohnutce nevyzvedávají poklad představ, které potřebují, aby to či ono dobře pochopili, nýbrž dovolují představám, které chtějí vystupovat z nitra, aby vystupovaly, jak chtějí. Vynoří se pak hned ta, hned ona představa; jejich vlastní vůle na to nemá žádný zvláštní vliv. Dá se říci, že toto je v mnoha směrech duševní stav mnoha lidí, který v této podobě

vystupuje do popředí zvláště v dětském věku.

Tomu odpomůžeme a budeme rozpomínání a zapomínání posouvat stále více do sféry osobní vůle, víme-li, že při rozpomínání a zapomínání zasahují spánek a bdění i do bdělého života. Pak si totiž řekneme: Odkud pochází rozpomínání? Pochází z toho, že vůle, v níž, jak víme, spíme, uchopí dole v podvědomí určitou představu a vynese ji nahoru do vědomí. Právě tak jako lidské já a astrální tělo, když jsou od usnutí až do procitnutí venku z těla fyzického a étherného, shromazďují sílu v duchovém světě, aby oživily, osvěžily fyzické a étherné tělo, tak pochází ze síly spící vůle to, co se děje rozpomínáním. Jenže vůle je právě to, co v nás spí. A proto nemůžete v dítěti způsobit nějak přímo, aby se naučilo používat své vůle. Neboť kdybyste chtěli u dítěte docílit, aby používalo své vůle, bylo by to totéž, jako kdybyste chtěli člověka napomínat, aby byl ve spánku jaksepatří hodný, aby si pak to své hodné chování mohl přinést s sebou do života, až ráno procitne. Nemůžeme tedy ani od této spící části, která spí ve vůli, očekávat, že se přímo v určitém jednotlivém aktu vzhopí, aby dala do pořádku schopnost rozpomínání. Co tedy můžeme dělat pro posílení paměti? Ano, je to přirozeně tak, že nemůžeme od člověka očekávat, že se v určitém jednotlivém aktu vzhopí, aby dal do pořádku svou paměť, ale můžeme celého člověka vychovávat tak, že při tom bude v sobě rozvíjet duševní, tělesné a duchovní životní návyky, které pak v daném případě povedou k takovému vzhopení vůle. Podívejme se na to teď podrobněji.

Předpokládejme, že pomocí zvláštních přístupů probudíme v dítěti živý zájem například o svět zvířat. Tento zájem o svět zvířat přirozeně nedokážeme rozvinout za jeden den. Celé vyučování budeme muset zařídit tak, aby se zájem o zvířata dostavoval a probouzel stále více. Jestliže dítě prošlo takovým druhem vyučování, pak bude toto vyučování, čím živější zájem probudí, tím více přecházet do vůle, a tato vůle dostane pak všeobecně tu vlastnost, že když dítě bude v normálně uspořádaném životě potřebovat ve vzpomínce představy o zvířatech, bude jeho vůle tyto představy vynášet ven z podvědomí, ze zapomnění. Jen tím, že budete působit u člověka na to, co je v něm zvykového, návykového, dáte do pořádku jeho vůli a tím také jeho schopnost se na něco upamatovat. Jinými slovy to znamená: Musíte takovýmto způsobem přicházet na kloub tomu, proč všechno, co u dítěte probouzí intenzivní zájem, přispívá také k zesílení čínorodé síly jeho paměti. Neboť sílu paměti musíme zvyšovat oslovením citu a vůle, nikoli snad pomocí pouhých intelektuálních cvičení paměti.

Právě z toho, co jsem tu vyložil, vidíte, jak ve světě, a zejména v lidském světě, je všechno v jistém smyslu od sebe odděleno, jak ale to, co je oddělené, také zase působí společně. Duševní bytost člověka nemůžeme pochopit, když ji nerozdělíme, když ji nerozčleníme na myšlení nebo myslící poznávání, cítění a chtění. Ale nikde se myslící poznávání, cítění a chtění nevyskytují v čisté podobě; vždycky všechny tři zasahují do sebe, takže působí v jednotě, vždycky se spřádají dohromady. A tak je tomu v celém člověku až do jeho tělesnosti.

Naznačil jsem vám, že člověk je hlavou především ve své hlavě, že však je vlastně hlavou celý. Je hlavně hrudí jakožto člověk hrudní, ale je vlastně hrudním člověkem celý, neboť i hlava se podílí na přirozenosti hrudního člověka, a právě tak člověk končetin. A také člověk končetin je hlavně člověkem končetinovým, ale vlastně je i celý člověk člověkem končetinovým; a končetiny se zase podílejí i na přirozenosti hlavy, a stejně tak na přirozenosti hrudi; podílejí se například i na dýchání pokožky atd. Mohli bychom říci: Chceme-li se přiblížit skutečnosti, zejména skutečnosti člověka, pak si musíme ujasnit, že vždycky, když něco členíme, členíme nějakou jednotu; kdybychom zůstávali jenom u abstraktní jednoty, nepoznávali bychom vůbec nic. Kdybychom nikdy nesáhli k rozčleňování, zůstával by svět stále v neurčité, jako se říká, že v noci jsou všechny kočky šedivé. Proto lidé, kteří chtějí všechno postihnout abstraktními jednotami, vidí svět skrz na skrz šedivý. A kdyby se naopak pouze členilo, pouze oddělovalo, pouze odlišovalo jedno od druhého, nedostali bychom se nikdy ke skutečnému poznání, neboť bychom chápali jen odlišnosti a bylo by po poznání.

Tak má všechno, co je v člověku, povahu částečně poznávající, částečně cítící a částečně volní, chtějící. A poznávající část v nás je hlavně poznávající, ale také cítící a volní: cítící část v nás je hlavně cítící, ale také poznávající a volní; a právě tak se to má s chtějící částí v nás. Toto už můžeme nyní aplikovat na sféru smyslů, jak jsme ji včera charakterizovali. Budete-li chtít pochopit takovou kapitolu,

jako je ta, která bude nyní následovat, musíte opravdu odložit, abych tak řekl, všechno puntičkářství, jinak v ní možná najdete nejpříkrější rozpor právě s tím, co jsem řekl ve včerejší přednášce. Avšak skutečnost je plná rozporů. Skutečnost nepochopíme, když si nebudeme všimnout rozporů ve světě. Člověk má celkem dvanáct smyslů. Že se v obvyklé vědě rozlišuje jenom pět, šest nebo sedm smyslů, pochází jediné z toho, že těchto pět, šest nebo sedm smyslů je obzvlášť nápadných, a ty ostatní, které je doplňují na dvanáct, jsou méně nápadné. O těchto dvanácti smyslech člověka jsem se zmiňoval častěji, dnes si je připomeneme ještě jednou. Obvykle se mluví, jak víte, o sluchu, smyslu pro teplo, zraku, chuti, čichu, hmatu, přičemž se dokonce ještě stává, že smysl pro teplo a hmat se shrnují do jednoho, což by bylo asi tolik, jako kdybychom při zevním pozorování věcí počítali za jedno „kouř“ a „prach“, protože totiž navenek mohou vypadat stejně. Že smysl pro teplo a hmat představují u člověka dva naprosto různé způsoby navazování vztahu ke světu, o tom bychom se snad už ani nemuseli zmiňovat. Dnešní psychologové tedy rozlišují tyto smysly a nanejvýš ještě, jak udávají někteří, smysl pro rovnováhu. Někteří k tomu snad ještě připojují nějaký další smysl, ale tím nedospějeme k úplnosti fyziologie smyslů ani psychologie smyslů, protože si prostě nevšímáme toho, že člověk má podobný vztah ke svému okolí, vnímá-li já druhého člověka, jaký má, když vnímá zrakem barvu. Lidé dnes mají sklon míchat všechno dohromady. Myslí-li někdo na představu lidského já, myslí především na svoji vlastní duševní bytost; pak je obvykle spokojen. Málem to dělají psychologové zrovna tak. Vůbec neuvažují o tom, že je něco zcela rozdílného, zdali shrnutím toho, co prožívám na sobě samém, nakonec označím souhrn tohoto prožitku za „já“, nebo zdali se postavím před jiného člověka a v důsledku onoho zvláštního způsobu, jak se k němu uvedu ve vztah, také označím tohoto člověka za „já“. To jsou dvě zcela různé duchově-duševní činnosti. V prvním případě, shrnu-li své životní činnosti do obsáhlé syntézy a nazvu-li ji „já“, jde o něco čistě vnitřního; v druhém případě, předstoupím-li před jiného člověka a svým vztahem k němu vyjádřím, že tento člověk je také něco takového jako mé já, mám před sebou činnost, která probíhá ve střídavé působnosti mezi mnou a druhým člověkem. Musím tudíž říci: Vjem mého vlastního já v mém nitru je něco jiného, než když zjistím, že druhý člověk je také já. Vjem druhého já je umožněn smyslem pro já, tak jako vjem barvy zrakem a vjem tónu sluchem. Příroda člověku příliš neusnadňuje, aby při vnímání já viděl orgán toho vnímání tak zjevně jako při vidění. Avšak přesto by se dalo pro vnímání jiných já použít docela dobře slova „jástvovat“ („Ichen“), jako se pro vnímání barvy používá slova vidět. Orgán pro vnímání barev vidíme u člověka zevně; orgán pro vnímání jiných já je rozložen po celém člověku a pozůstává z velmi jemné substanciality, proto lidé nemluví o orgánu pro vnímání já. Ale tento orgán pro vnímání já je něco jiného než to, co způsobuje, že prožíváme své vlastní já. Je dokonce značný rozdíl mezi prožitkem vlastního já a vnímáním já u někoho jiného. Neboť vnímání já u někoho jiného je v podstatě děj poznávací, nebo alespoň děj podobný poznávání; kdežto prožitek vlastního já je děj volní.

Teď jsme u toho, co by mohlo být výborným soustem pro puntičkáře. Mohl by říci: V poslední přednášce jsi přece říkal, že všechna smyslová činnost je především činnost volní; teď si tady konstruuješ smysl pro já a tvrdíš, že to je hlavně smysl poznávací. - Ale máte-li charakterizovat smysl pro já, tak jak jsem se o to pokusil v novém vydání své „Filosofie svobody“, přijdete na to, že tento smysl pro já pracuje opravdu hodně složitě. V čem vlastně spočívá vnímání já druhého člověka? Lidé, kteří si dnes libují v abstrakcích, o tom říkají prapodivné věci. Říkají: Vidíme vlastně jen postavu vnějšího člověka, slyšíme jeho tóny, a pak víme, že sami vypadáme zrovna tak lidsky jako ten druhý člověk a že kdesi uvnitř v nás je bytost, která myslí a cítí a chce, která je tedy člověkem i po duševně-duchovní stránce. - A tak usuzujeme na základě analogie: Jako je ve mně myslící, cítící a chtějící bytost, tak je tomu i u toho druhého. - Co poznáváme o sobě samých, to přenášíme úsudkem podle analogie na druhého. Takový úsudek podle analogie, to není nic jiného než pošetilost. Poměr jednoho člověka k

druhému v sobě chová něco úplně jiného. Stojí- te-li totiž tváří v tvář nějakému člověku, pak to probíhá takto: Vnímáte jej krátkou dobu; zapůsobí na vás jistým dojmem. Tento dojem vás v nitru ruší, protože cítíte, že ten člověk, který je vlastně stejnou bytostí jako vy, proti vám vysílá jistý dojem jako jakýsi útok. To má za následek, že se začnete vnitřně bránit, že se proti tomuto útoku vzpíráte, že vnitřně začnete vy být agresivní proti druhému člověku. Pak v té agresivitě ochabujete, vaše agresivita zase přestane; proto teď zase může on na vás zapůsobit svým dojmem. Tím získáte čas, abyste svoji agresivitu zase zvýšili, a nyní zase sami podniknete agresí. Zase v tom ochabnete, ten druhý opět do vás vtiskne dojem a tak dále. To je poměr, k němuž dochází, když člověk stojí tváří v tvář druhému člověku a vnímá jeho já: odevzdání se tomuto člověku - vnitřní obrana; odevzdání se druhému - vnitřní obrana; sympatie - antipatie; sympatie - antipatie. Nemluvíme teď o citovém prožívání, nýbrž pouze o vnímání někoho, kdo stojí proti vám. Tady se duše dostane do vibrace; vibruje to v ní: sympatie - antipatie, sympatie - antipatie, sympatie - antipatie. Můžete si o tom přečíst v novém vydání „Filosofie svobody“. Ale je zde ještě něco jiného. Když se vyvíjí sympatie, usínáte do druhého člověka, když se vyvíjí antipatie, zase procítáte. Je to velmi krátké střídání mezi bděním a spánkem ve vibracích, když stojíte před druhým člověkem. Že můžete něco takového provádět, za to vděčíte orgánu svého smyslu pro já. Toto smyslové ústrojí pro já je tedy organizováno tak, že zjišťuje já toho druhého nikoli svou bdící, nýbrž svou spící vůlí - a potom rychle toto zjištění, uskutečněné ve spánku, převede do poznání, to znamená do nervové soustavy. A tak, pozorujeme-li věc správně, je při vnímání druhého člověka hlavní věcí přece jen vůle, ale právě jen vůle, jak se vyvíjí nikoli jako vůle bdící, ale spící, neboť do aktu vnímání já toho druhého neustále vpřádáme okamžiky spánku. A co je mezi nimi, to už je poznání; to je rychle odsouváno do oblasti, kde je umístěna nervová soustava. Takže vnímání toho druhého mohu skutečně nazvat poznávacím dějem, musím však vědět, že tento poznávací děj je pouze metamorfózou spícího děje volního. Tak je tady i tento smyslový děj volním dějem, jenže ho v této podobě nepoznáváme; neprožíváme vědomě všechno poznávání, které prožíváme ve spánku.

Potom bychom si měli všimnout dalšího smyslu, ale odděleně od smyslu pro já a od všech ostatních smyslů, toho, který bych označil za smysl pro myšlenky, smysl myšlenkový. Smysl pro myšlenky není smyslem pro vnímání vlastních myšlenek, nýbrž pro vnímání myšlenek druhých lidí. O tom psychologové zase rozvíjejí úplně groteskní představy. Především jsou ti lidé ovlivňováni sounáležitostí řeči a myšlení tak silně, že věří, že i myšlení přijímáme vždycky s řečí. To je nehoráznost. Neboť svým smyslem pro myšlenky byste mohli vnímat myšlenky obsažené v zevních prostorových gestech právě tak jako myšlenky tlumočené hláskovou řečí. Hlásková řeč je pouze prostředníkem myšlenek. Myšlenky musíte vnímat jako takové, mimo jejich souvislost s jinými vjemy, zvláštním smyslem. A až jednou budou vytvořeny eurytmické znaky pro všechny hlásky, pak postačí, když vám někdo něco předvede eurytmicky, a z jeho eurytmických pohybů vyčtete myšlenky právě tak, jako je v hláskové řeči vnímáte sluchem. Zkrátka, smysl pro myšlenky je něco jiného, než co působí ve smyslu pro hlásky, v hláskové řeči. - Pak máme i zvláštní smysl pro řeč.

Dále pak máme sluch, smysl pro teplo, zrak, chuť, čich. Potom smysl pro rovnováhu. Máme povědomí smyslového rázu, že jsme v rovnováze. I takové povědomí máme. Víme prostřednictvím jistého vnitřního smyslového vnímání, jak se máme chovat vůči pravé a levé straně, jak směrem dopředu a dozadu, jak se máme udržovat v rovnováze, abychom neprepadli. A je-li orgán našeho smyslu pro rovnováhu porušen, přepadneme; potom se nemůžeme uvádět do stavu rovnováhy, jako nemůžeme navázat vztah k barvám, je-li zničeno oko. A tak jako máme smysl pro vnímání rovnováhy, tak máme také smysl pro vlastní pohyb, jímž rozlišujeme, zdali jsme v klidu nebo se pohybujeme, zdali jsou naše svaly ohnuté či ne. Vedle smyslu pro rovnováhu máme tedy smysl pro pohyb, a mimoto máme ještě pro vnímání svého tělesného rozpoložení v nejširším smyslu smysl životní. Na tomto životním smyslu je dokonce mnoho lidí velmi závislých. Vnímají, zdali jedli příliš mnoho nebo příliš málo, a tím se cítí v příjemné nebo nepříjemné pohodě, nebo vnímají, zdali jsou či nejsou unaveni, a tím mají opět pocit příjemné nebo nepříjemné pohody. Zkrátka, vnímání stavů vlastního těla se zrcadlí v životním smyslu.

Tak dostáváte celou tabulku smyslů, a na ní je dvanáct různých smyslů. Člověk má skutečně dvanáct takovýchto smyslů.

Když jsme tedy odbourali možnost, aby někdo měl puntičkářské námitky proti poznávacímu rázu některých smyslů, protože, vzpomínáte si, tento poznávací ráz je tajuplně zakotven ve vůli, můžeme teď smysly rozčlenit ještě dalším způsobem. Máme tu především čtyři smysly: hmat, smysl životní, smysl pro pohyb, smysl rovnováhy. Tyto smysly prostupuje hlavně činnost volní. Vůle působí do vnímání těmito smysly. Zkuste jen vycítit, jak do vnímání pohybů, i když tyto pohyby provádíte ve stoje, působí vůle! V klidu se projevující vůle zasahuje také do vnímání rovnováhy. Do životního smyslu působí velmi silně, a do hmatu působí rovněž: neboť ohmatáváte-li něco, dochází v podstatě k jemnému střetávání vaší vůle s okolím. Zkrátka, můžete říci: Smysl pro rovnováhu, smysl pro pohyb, životní smysl a smysl hmatový jsou volní smysly v užším smyslu slova. U hmatu vidí člověk zvenčí, že například pohybuje rukou, když něco ohmatává: proto je mu zjevné, že tento smysl pro něho existuje. U životního a pohybového smyslu a u smyslu pro rovnováhu není tak zjevné, že tyto smysly existují. Protože to však jsou v obzvláštním smyslu smysly volní, proto člověk tyto smysly zaspává, vždyť ve vůli spí. A většina psychologů tyto smysly vůbec neuvádí, protože věda vzhledem k mnoha věcem sdílí spokojeně spánek zevního člověka.

Další smysly - čich, chuť, zrak, smysl pro teplo - jsou hlavně smysly citové. Naivní vědomí přece pociťuje obzvlášť u čichu a chuti jejich příbuznost s cítěním. Že to tak nepociťujeme u vidění a tepla, to má své zvláštní důvody. U smyslu pro teplo si psychologové nevěšili, že je velmi blízce spřízněn s citem, nýbrž házejí jej do jednoho pytle s hmatem. Míchají něco dohromady a současně to zase nesprávně rozlišují. Hmat má ve skutečnosti mnohem více volní charakter, kdežto smysl pro teplo má jen citový charakter. Že zrak je také smyslem citovým, na to lidé nepřicházejí proto, že nekonají taková pozorování, jaká najdete v Goethově „Nauce o barvách“. Tam máte jasně vysloveno všechno, co se týká spřízněnosti barev s citem, co potom vede dokonce i k podnětům volním. Ale proč si člověk tak málo všimá, že u zraku je ve hře hlavně jistý druh cítění?

V podstatě vidíme věci skoro vždycky tak, že když k nám obracejí své barvy, ukazují nám i hranice těchto barev: linie, tvary. Obvykle si však nevěšujeme, jakým způsobem tady vlastně vnímání probíhá, když vnímáme současně barvy a tvary. Vnímá-li člověk nějaký barevný kruh, vyjadřuje se o tom hrubě, když říká: Vidím barvu a vidím i zakulacení kruhu, tvar kruhu. Ale tady se přece míchají dohromady dvě zcela rozdílné věci. Vlastní činností oka, oddělenou činností samotného oka vidíte nejprve vůbec jenom barvu. Tvar kruhu vidíte proto, že v podvědomí používáte smyslu pro pohyb; a podvědomě vykonáváte v étherném a v astrálním těle kruhový pohyb a ten potom pozvednete do poznání. A teprve když se kruh, který jste postihli smyslem pro pohyb, dostane nahoru do poznání, pak se takto poznáný kruh spojí s vnímanou barvou. Tvar tedy berete z celého svého těla, tím, že apelujete na smysl pro pohyb, rozprostřený po celém těle. To odíváte do něčeho, co jsem vám už vyložil, když jsem mluvil o tom, že člověk vlastně vykonává, provozuje formy kosmické geometrie a pozvedá je pak do svého poznání.

Na tak jemný způsob pozorování, aby z něho vyplynul rozdíl mezi viděním barev a vnímáním tvarů prostřednictvím smyslu pro pohyb, se dnes oficiální věda vůbec nezmůže, nýbrž míchá všechno dohromady. Jenže v budoucnosti nebude možné vychovávat, budeme-li takto míchá jedno s druhým. Neboť jak máme vychovávat k vidění, když nevíme, že do aktu vidění se vlévá celý člověk oklikou přes smysl pro pohyb? Ale teď vychází najevo ještě něco jiného. Pozorujte akt vidění, při němž vnímáte barevné tvary. Je to složitý akt, toto vidění, toto vnímání barevných tvarů. Ale protože jste jediným, jednotným člověkem, můžete zase to, co vnímáte dvojitou oklikou, cestou oka a cestou smyslu pro pohyb, v sobě sjednotit. Dívali byste se nechápavě na barevný kruh, kdybyste nevnímali červecí úplně jinou cestou a úplně jinou cestou zase tvar kruhu. Nevíte se však nechápavě, protože vnímáte věci ze dvou stran - barvu okem, tvar s pomocí smyslu pro pohyb - a protože jste v životě vnitřně nuceni skloubit obě tyto věci dohromady. Ale to už je úsudek, soud. Teď pochopíte usuzování jako živý děj ve svém vlastním těle, k němuž dochází tím, že smysly vám přinášejí vstříc svět rozanalyzovaný, v člancích. Ve dvanácti různých člancích vám svět nese vstříc to, co prožíváte, a tím, že usuzujete, spojujete věci dohromady, protože jednotlivost nechce obstát jako jednotlivost. Předně si tvar kruhu nedá líbit, aby

byl pouze kruhem v té podobě, jak vstoupil do smyslu pro pohyb; a barva si nedá líbit, aby byla pouze barvou, jak je vnímána okem. Věci vás vnitřně nutí, abyste je spojovali, a vy vnitřně prohlašujete, že jste ochotni je spojovat. Tady vidíte, jak se funkce usuzování stává projevem celého člověka ve vás.

Tak nyní nahlížíte do hlubšího smyslu našeho vztahu ke světu: kdybychom neměli dvanáct smyslů, dívali bychom se na své okolí nechápavě, nemohli bychom v sobě prožívat usuzování o světě. Protože ale máme dvanáct smyslů, máme tím poměrně velký počet možností, abychom rozdělené mohli spojovat. Co prožívá smysl pro já, můžeme spojovat s ostatními jedenácti smysly, a tak to platí pro každý smysl. Tím dostáváme velký počet permutací pro spojitosti mezi smysly. Ale mimoto dostáváme také ještě velký počet možností v tomto směru, když například spojíme smysl pro já současně se smyslem pro myšlenku a se smyslem pro řeč a tak dále. Zde vidíme, jak tajuplně je člověk spojen se světem. Působením jeho dvanácti smyslů se věci rozkládají ve své jednotlivé části, a člověk musí mít možnost, aby věci z jednotlivých částí zase složil. Tím se podílí na vnitřním životě věcí. Tak pochopíte, jak je nekonečně důležité, aby člověk byl vychováván takovým způsobem, aby se mnohé rozvíjelo stejnoměrným pěstováním jak v jednom, tak v druhém smyslu, a přitom se pak vyhledávaly zcela vědomě a soustavně vztahy mezi smysly, mezi vjemy.

Ještě bych dodal, že smysl pro já, pro myšlenky, sluch a smysl pro řeč jsou převážně smysly poznávací, protože vůle v nich, jak jsme řekli, spí, je to skutečně spící vůle, která však svými projevy vibruje střídavě s činností poznávací. Je tomu tedy opravdu tak, že v oblasti já žije vůle, cit i poznání; žijí s pomocí bdění a spánku.

Bud'te si tedy jasně vědomi, že člověka můžete poznat jen tím, že o něm budete vždycky uvažovat ze tří hledisek, budete-li uvažovat o jeho duchu. Ale nestačí, budeme-li stále jen říkat: duch! duch! duch! Většina lidí mluví pořád o duchu, ale nedovede zacházet s tím, co je dáno, když jde o ducha. Budeme s tím správně zacházet jen tehdy, budeme-li operovat se stavy vědomí. Duch musí být uchopen s pomocí stavů vědomí, tedy bdění, spánku a snění. Duševno uchopíme s pomocí sympatie a antipatie, to znamená v životních stavech; tak se dokonce duše v podvědomí neustále projevuje. Duši máme vlastně v astrálním těle, život v éterném těle. Mezi oběma je v nitru neustálá korespondence, takže duševno se samo od sebe vyžívá v životních stavech éterného těla. A tělo je vnímáno tvarovými stavy. Včera jsem v metodicko-didaktické přednášce použil tvaru koule pro hlavu, tvaru měsíce pro hrud', tvaru linie pro končetiny; a o skutečné morfologii lidského těla budeme ještě muset mluvit. Nemluvíme však správně o duchu, nepopisujeme-li, jak se duch vyžívá ve stavech vědomí; nemluvíme správně o duši, neukazujeme-li, jak se vyžívá mezi sympatií a antipatií, a nemluvíme správně o těle, nechápeme-li je v opravdových tvarech. O tom budeme mluvit dále zítra.